

2010: MI TÖRTÉNT ITT?

A politikum újraalkotása¹

Nemrég egy televíziós kerekasztal-beszélgetés végén beszélgetőtársam, a történész akadémikus figyelmeztetésben részesített. Mint mondta, a mentalitástörténet csak igen lassú változásokat ismer, ezért is beszélhetett Babits Mihály, Szekfű Gyula sajátos magyar jellemről, mely hosszú idő alatt formálódott. Ingerültségét az váltotta ki, hogy az idén tavasszal történt fordulatot, az ellenzéknek a szavazatok 53 százalékával elért győzelmét a gondolkodásmód változásának is tulajdonítottam, és utaltam arra a sajtópolemíára, amely Orbán Viktornak a forradalommal kapcsolatos fejtegetéseit kísérte. Csak a helyhiány akadályoz, hogy a számomra érdekes történetelméleti kérdésre ne térjek ki részletesebben. Ezért annyit szögeznek le, amennyit itteni mondanivalóm szempontjából tartok fontosnak. A helyzet az, hogy a történetírás ma már a hosszú ciklusok mellett a rövidebbeknek és a középtávúaknak is nagy jelentőséget tulajdonít, ezért nyugodtan lehet állítani, a nemzedékváltások is hoznak változásokat a mentalitások alakulásában, miközben, így igaz, a lassú változások, hogy például éljek: a gyermekkor felfedezése, a családi szféra erőteljes elkülönülése a közösségi élettől, akár évszázadokat is igénybe vehetett. Másfajta változások azonban messze nem igényelnek ennyi időt. 1945 például még nincs annyira messze a gondolkodásmódban, bár más tekintetben igen.

Azon nem lehet megütközni, hogy a most lezajlott politikai fordulat valakiből ellenkezést vált ki, mások afféle proteszt szavazás eredményének, a győztesek különleges

szervezettségének, a vesztes nagy vereségének stb. tulajdonítják a hatalomváltást. Netán, csak óvatosságból, mások azt mondják, várjuk ki a végét. Az eltérő vélemények mögött nyilvánvalóan más-más politikai meggyőződés, nemegyszer más-más emberkép is lehet. Sokszínű világunkban eltérő felfogások állhatnak vitában az efféle kérdésekről. Éppen ezért van helye ennek is, amelyet a változás mélyebb rétegei, egy lehetséges fordulat természete foglalkoztat.

Mi történt tehát itthon az elmúlt hónapokban? Mi került a felszínre a múltból, milyen következtetéseket lehet levonni abból a nagy politikai győzelemből, amely a demokrácia intézményes keretei között következett be?

Minden történelem nemzedékek története. Húsz éve, amikor egy felhevült hölgy a kommunisták felakasztását kérte számon a politikai gyűlés szónokától, Antall Józseftől, ő a máig idézett, „Tetszetek volna forradalmat csinálni!” mondattal válaszolt. Mások voltak a körülmények, mint ma, és a szavak jelentése is különbözött olykor. A forradalom kifejezés például azt a földindulást jelentette, amely 1956-tal ellentétben éppenséggel elmaradt 1990-ben, mert nem következett be az ún. rendszerváltozáskor. Hogyan jutottunk 2010 tavaszáig, amikor a Parlament első ülésén Orbán Viktor azt mondhatta, hogy „az új Ház valójában alkotmányozó Nemzetgyűlés és rendszeralapító parlament”?

A polgárháború természetéről

Szellemi és közéleti polgárháború volt nálunk az elmúlt húsz évben. Két Magyarország állt szemben, jóllehet a résztvevők, az érintettek sokáig nem is értették, hol húzódnak a frontvonalak. Az egymásnak feszülő ádáz politikák nem voltak képesek politikumba rendeződni, ami erős hatással volt a gondolkodásmódok alakulására. A mostani fordulat következménye lehet, hogy ez a helyzet megszűnik, mert a szembenállás lanyhul, hiszen politikai értelemben az egyik

ellenfél, amelynek a megosztottság fenntartása állott az érdekében, kidőlt. Így esély nyílik a politikum újraalkotására, ami a demokrácia megfelelő működésének egyik előfeltétele.

Húsz évvel ezelőtt az volt a látszat, hogy a gyökeres fordulatot hirdető ún. demokratikus és nemzeti ellenzék áll szemben a múltat, a késő Kádár-korszakot képviselő erővel. Úgy látszott, az utóbbiak veszítettek, a közélet színpadára került szereplők többsége új volt a parlamentben is és más fórumokon is. Miközben az emberek álmétkodtak az új parlament megválasztása körüli vad hangulatot tapasztalva, gyorsan eluralkodott egy újfajta magatartás is.

A hétköznapi életbe, majd a közéletbe is betört és heves mivoltában tapasztalható lett egy viselkedés, a szabadság egy sajátosnak érzett formája, amelyet korábban csak korlátok között tartott állapotában, lefojtott formájában lehetett megtapasztalni, s amely most hirtelen fékeit veszítette. Mintha a Hobbes *Leviathan* (1651) című könyvének inspirációját adó emberek tódultak volna elő. A könyv nyomán híressé vált mondat, *Bellum omnium contra omnes*, a már annak idején Hobbest is foglalkoztató feszültséget fejezi ki. Aktualitását mindenki a bőrén tapasztalhatta. „Ha harc, hát legyen harc. Én nem fogok kitérni előle” – írja még 2010 júniusában is az egyik, véres küzdelemről álmódó magyarországi politikai hadúr a blogjában. Közírók, jobb- és baloldaliak egyaránt „hideg polgárháborúnak” nevezték a miénket éveken át.

Ez a pusztító és a közgondolkodást, a látásmódot, az emberképet súlyosan befolyásoló állapot azt sugallja, hogy a harc mindannyiunk eredendő, természet adta tulajdonságából következik. Mindenki egyenlő, ez a látszólag ártatlan kiindulópont. Ám ha így van, akkor, úgymond indokolt feltételezni, hogy bárki képes saját érvényesülése érdekében bűnt elkövetni. Egy jellegzetes posztmarxista megfogalmazás szerint a forradalom a jog felülírása. Következésképpen, ha nincs forradalom, akkor kellene majd csinálnunk egyet,

ha másért nem, azért, hogy a bűn eltűnjön. Valóban, ez az újfajta szabadság a régi rendszer eltűnését követően azt sugallta, hogy vele együtt eltűnik, elfelejtődik, lezárul minden, ami előtte történt. Nincsenek hibák, bűnök, nincs helye a lelkiismeret-furdalásnak sem. A rendszer új, az induló lapok tiszták.

Hobbes nagy politikaelméleti művének az volt az egyik felismerése, hogy az ember azután vágyakozik, amit a másik ember szeretne, a dicsőség vágya hajtja és csak a félelem korlátozza. A kilencvenes évek elején nálunk szinte megelevenedett valami abból a premodern világból: például a szabadságot kísérő gyanakvás. Gyanakodni kell, mert a többiek fenyegetik a biztonságunkat. Gondolkodás nélkül túrtük, sőt fogadtuk el, hogy természetes a hadiállapot, amelyben mindenki mindenki ellen küzd. Hogy valójában dzsungelharc zajlik. Nyilvánvaló, ebből következik, hogy mindenki felsőbbrendűnek képzelheti magát a másikkal, például a nagyobbak gondolt „szürkeállománya” miatt, hogy a gyanakvás az alapállás az emberi kapcsolatokban, hogy a hatalom megszerzése és megtartása a legfontosabb cél. A szembenállók nálunk a legalapvetőbb dolgokban sem voltak képesek együttműködni az elmúlt két évtizedben.

A dzsungelharc hívei és hirdetői ellenfeleiket előszeregettel bélyegzik meg rasszizmussal és más, a politikailag korrekt jegyében megfogalmazott vádakkal egy régóta ismert és nagyon egyszerű eljárás jellegzetes alkalmazása által. Az ellenfelet többé nem ellenségnek nevezzük, hanem valamilyen *Weltbürgerlichkeit* korrektségére hivatkozva törvényen kívülinek, az emberiségen kívül eső békebontónak. Nem megsemmisíteni kell őt, hanem nyomtalanul eltüntetni. Hogy ez a gondolkodásmód például a hazugságot irodalmi értékévé tette a közbeszédben, az inkább csak illusztráció ahhoz a drámai minőségromlást eredményező közönyhöz képest, ami a közjó, az erény tekintetében eluralkodott a közéletben és a kormányzásban. A foglalkoztatás drámai

negatív rekordjain, a közerkölcs romlásán, a cigányság gettósításán át a szociológiai és kulturális értelemben egyaránt végzetes társadalmi szakadás növekedésétől ível mindez addig az általános tényig, hogy ma, Magyarországon, egy gyenge állam áll szemben egy gyenge, fogódzóit, tájékozási pontjait veszített polgár társadalommal.

A legyen harc, a kard, ki kard felfogás a politikumot az ellenség és a barát közti különbségtételként fogja fel. A másikat tehát csak ellenségként lehet elképzelni.² Ebben a szemléletben a politika csakis irracionális lehet, mert a szemben álló csoportosulások között eleve lehetetlen a megértést szolgáló, józan és ésszerű párbeszéd.³ A két Magyarország immár elterjedt képze azéért pusztító, mert a megosztottságot és a hatalmi-politikai harcot végzetesen természetesként kezeli, sorskérdésként sejteti.

A német filozófus, Peter Sloterdijk szerint a nemzet „stresszegység”. Olyan emberek csoportja, akik együttesen képesek válaszolni a közös gondokra. A nemzet mindig spontán módon nyilvánul meg a hagyományokhoz való ragaszkodáson keresztül. A magas szavazati arány megegyezik a feltételezést, hogy ez következett be a közelmúltban, a stressz idézhette elő a fordulatot. Vége a háborúnak, összezúgorodik a dzsungel?

A 2010. tavaszi politikai fordulat jelentősége az lehet, hogy húsz év után végre formát ölthet a politikum. A politika a tudomány, így a politikatudomány vizsgálódásának a tárgya, a politikum ellenben a gondolkodásé. A politika tehát a politikai rendszert jelenti, mint olyan társadalmi alrendszert, amely megkülönböztethető más alrendszerektől, és különféle társadalomtudományi vizsgálatok tárgya. A politikum ellenben közös gondolkodás a társadalmi jelenségekről, a közeg, amelynek folyamatában a társadalom megalkotja önmagát. A nemzet mint stresszegység, tehát a politikumban jön létre és felteheti, például, azt a kérdést,

hogy mi az ellentét a Kádár-rendszer puha diktatúrája és az 1990 utáni rendszer között⁴.

Politikum és demokrácia

A fenti kérdésre filozófiai értelemben csak akkor lehet megadni a választ, ha a társadalmi valóság megértésének szándéka a társadalom mint politikai társadalom értelmezésén alapul. Ami viszont azt a kérdést veti fel, hogy hol van a hatalom helye. A hatalom helye az az eszköz, vagy az a jelkép, amelynek segítségével a társadalom képes megragadni a saját alakját, megjeleníteni azt a döntő körülményt, hogy mi a viszonya a saját belső megosztottságához. Minthogy nálunk az elmúlt húsz évben a polgárháború miatt elmaradt a politikumról való gondolkodás, a magyar társadalomról egyedül a tudomány eszközeivel szokás számot adni, a két Magyarországot pedig már-már természeti adottságnak szokás tekinteni. Amiben nagy szerepe van a marxista gondolkodás erős hagyományának, s ez a hagyomány vagy inkább régi beidegzés szintén gátolja a politikum létrejöttét.

A marxizmus azt tanítja ugyanis, hogy a társadalom egységei, tényezői, összefüggései, gazdasági, technikai meghatározottságuk már azelőtt léteznek, hogy elkezdenénk róluk gondolkodni. A politikum viszont ennek éppen az ellenkezőjét jelenti. A társadalom politikai megfogalmazása az adott társadalomban az emberi együttélés formába öntését, az egyes elemek kapcsolódását, megkülönböztetését teszi lehetségessé. Így vetődik fel például a kérdés, hogy hol van és mi a hatalom helye. Nem elméletről van szó, hanem olyan, a társadalom egésze számára jelentős, a gondolkodást segítő fogódzókról, amelyeknek nyilvánvaló jelentése van. E fogódzók mint koncepciók rendeltetését azzal lehet jellemezni, hogy segítségükkel, belőlük kiindulva lehet megragadni azokat a szempontokat, amelyek irányadóak, mérvadóak a társadalmi életről alkotott elképzelések for-

mába öntésekor. Ezért lehet állítani, hogy a politikai jelenségek másként értendők a politikum felfogásában és ismét másként a jelenségek tudományos értelmezésében. Ezért is kell tehát újra rámutatni, hogy a politikum a gondolkodás ügye, a politika ellenben a tudományé. Ám gondolkodás és tudomány között szoros kapcsolat van. Természetes, hogy a modern társadalomtudományok szempontjait, kérdésfeltevéseit jó néhány esetben éppenséggel a politikum változásai írják felül. Lássunk néhány példát:

A második világháborút követően, a vészkorszak retentete, a háborús áldozatok hatalmas tömege és az anyagi pusztulás súlya alatt a politikum kérdése nálunk is, de szerte a világban is az volt, hogyan következhetett be mindez, milyen tanulságok vonhatóak le. A társadalomtudományi érdeklődés homlokterébe így és ekkor kerültek például azok a kérdések, amelyek a gazdasági-társadalmi mozgások ciklikusságára vonatkoztak. A gondolkodásmód átalakulása, a növekedés gazdasági, népesedési hullámvölgyei-nek, csúcspontjainak problémái addig nem voltak jelen a tudományos gondolkodásban.⁵ Mindez új irányokat, új szakterületeket nyitott a szociológiától a demográfián át a gazdaságtanig és a történetírásig.

Hasonlóképpen a sokkoló változások hatására lett általános a történelmi gondolkodásban az a meggyőződés, hogy a történelem többé nem az élet tanítómestere, mert a múlt tanulságai nem készítették fel az embereket a bekövetkezett tragédiákra és változásokra. 1945 után másként íródott a történelem, mint korábban.⁶

A totális rendszerek, diktatúrák és a demokrácia ellentétének tanúsága szintén érzékelteti a politikum mibenlétét. A társadalom felbomlásának, szétforgácsolódásának képzete az emberekben az elszigetelődés, az elhagyatottság és az anarchia képzetét kelti. Amikor a demokrácia van válságban, a megoldást a parlamentarizmus megszüntetése, egy, a népakaratot kifejező, újfajta hatalom látszik jelenteni.

Ilyenkor szokás idézni a weimari Németország bukásának példáját. A választott politikusokat, továbbá egy-egy népcsoport, társadalmi csoportosulás tagjait az újfajta hatalom, a diktatúra hívei olyan személyekként láttatják, akik csak a saját egyéni érdekeiket és hatalomvágyukat akarják kielégíteni. A kommunizmus idején a „burzsoá individualizmus” vagy a „zsiros paraszt” volt például az egyik legnagyobb szitokszó, a náciizmus elsőként a „kozmpolita zsidókat” támadta. A náci vagy a kommunista totalitarizmus kisajátítja a hatalmat, és a nép egyedüli, demokratikus képviselőjeként szerepel, annak kizárólagos megjelenítőjeként lép fel. A társadalom *test* lesz. Ez a hasonlat a nép egységét fejezi ki használóik szándéka szerint, szemben az individualizmussal és annak kísérőjelenségével, a társadalmon belüli ellentétekkel. A náci vagy a kommunista uralom idején a hatalmat az uralkodó erő tartósan elfoglalja.

A demokrácia politikuma annyiban emlékeztet a totális diktatúrákéra, hogy a hatalom legitimációját ebben is a népre való hivatkozás alapozza meg. A demokratikus hatalom gyakorlóit azonban egyebek mellett azért nem lehet összetéveszteni magával a hatalommal, mert a hatalomnak a demokráciában nincs állandó arca. Minden kormányzóhatalmat meghatározott időre választanak, ezért nem lehet a hatalmat tartósan megtestesíteni egyetlen személy vagy jellegzetes társadalmi csoportosulás által, ellentétben egy középkori vagy korai újkori királysággal, császársággal. Áthidalhatatlan távolság van a demokrácia szimbolikus és valóságos hatalmai között, vagyis azok között, akik átmenetileg gyakorolhatják a hatalmat, és a hatalom helye mint a társadalom megalkotásának vezérelve között. A demokráciában a hatalom helye, jelképes értelemben, azért üres, mert tartósan nem lehet elfoglalni, miközben folyamatos a küzdelem érte.⁷ Ez az oka annak, hogy a demokrácia társadalmát éppen sokfélesége miatt, mint imént utaltunk rá, nem lehet testként meghatározni, miközben például egy, a

nép nevében totális hatalmat követelő kommunista vagy szélsőjobboldali irányzat szófűzéseiben a nemzettest metaforája természetes. Feltéve hogy ők jelentik az agyat abban a testben.

A politikum helyreállítása Magyarországon

Mit jelent a politikum újraalkotása? Visszatekintve az elmúlt húsz évre, a mostani új körülmények között a politikum kérdése nálunk ma az, mit gondolunk a társadalom megosztottságáról. Ami annak a megfontolását jelenti, hogy az anyagi és szociális megosztottság mellett mit kell gondolni a gondolkodásmódok közti különbségekről.

A politikum helyreállítása, újraalkotása kapcsán először az vetődik fel, hogy összetartható-e a mai magyar plurális társadalom, s ha igen, miben különbözik más plurális társadalmaktól. A zürichiekhez mérhető vagyoni és egészségi mutatók egyes budai kerületekben és a hozzájuk viszonyított, mondjuk, budapesti VIII. kerületi vagy ózdi adatok különbségei, a foglalkoztatás drámái, a mélyszegénységben élők sorsa, köztük az annak nagy hányadát kitevő cigányság drámai nehézségei jelzések arról, mit kell érteni ma nálunk a társadalom szakadása alatt. A tisztességes kormányzás e szakadás mérséklésén, eltüntetésén kell hogy dolgozzon. A demokrácia politikuma azonban azt is jelenti, hogy például az újraelosztáson alapuló anyagi egyenlőség vagy éppen a gondolkodásmódok harmóniája illúzió. Az efféle egyenlősítő társadalom elvben sem valósulhat meg.

A 2010-es választási eredmény – 64 százalékos részvétellel mellett az összes szavazatok 53 százaléka a vezető politikai erőt támogatta, miközben az ellenzék megosztottabb, mint valaha – azt üzeni, hogy helyreállítandó és helyre is állítható a politikum. Miközben nyitott, hogy a közélet miként fog válaszolni erre az igényre, két problémát már előzetesen tisztázni kell vele kapcsolatban. Hogyan tekintünk

az elmúlt húsz év politikai változásaira? Mit jelent közösség és társadalom kapcsolata?

A totális diktatúrák, így a magyarországi kommunista rendszer ígéretei is hitelüket veszítették az 1990-es fordulat idejére, s az ekkor szárnyra kapott, fentebb a „szabados szabadság” kifejezéssel jellemzett gondolkodásmód nem egyszerűen szélsőséges végletet képviselt, hanem eszmei tisztázatlanság is fakadt belőle, amely lehetetlenné tette a politikum kialakulását. E gondolkodásmód az úgynevezett szociálliberális szerveződésekben, például a Demokratikus Chartában (1991) öltött politikai formát. A helyzet megértését bonyolította, hogy e mentalitás követői 1990 előtt az emberi jogok védelmére helyezték a hangsúlyt, és politikai stratégiájukat tekintve a Kádár-rendszer reformált folytatásában voltak érdekeltek az őket támogató nyugati baloldallal együtt. Lényegében elutasították az úgynevezett nemzeti oldal ellenzéki mozgolódásait, mélyen idegenkedtek annak képviselőitől és attól, hogy például a számukra idegen közösségi, kisebbségi jogok védelmében együttműködjenek vele.⁸ Az 1989–90-es fordulatra ők sem voltak jobban felkészülve, mint a nemzeti oldal. Később természetes szövetségeseivé váltak az egykori állampártnak, ami, többek között az emberjogi radikalizmusuk miatt is, 1990 után megnehezítette és össze is zavarta a múlttal való szakítást és a számonkérést. A politikum újraalkotása szempontjából nem elhanyagolható szempont az sem, hogy a liberalizmus kifejezést kisajátítva annak értelmét leszűkítették, egyoldalúvá tették, a magyar szabadelvű hagyomány értelmezését kiiktatták a közéleti gondolkodásból. E súlyos önellentmondások gerjesztették a közéleti feszültségeket és nagyban hozzájárultak a demokrácia állapotát meghatározó állam és polgártársadalom közti kapcsolat további gyengítéséhez.⁹

2010 áprilisára a viselkedésnek és a gondolkodásnak ez a zavarossága vált az ország széles többsége számára nyilvánvalóvá és elfogadhatatlanná. Valóban el lehet gon-

SZALAY LAJOS: A KIVÉGZÉS
A MAGYAR DRÁMA C. SOROZATBÓL

dolgodni annak a beállításnak a létjogosultságán, hogy nagyon sokan valami ellen szavaztak, hogy a demokratikus fordulatot könyörtelen önzése és hiteltelensége miatt a balliberálisnak nevezett, valójában szellemi és erkölcsi értelemben strukturálatlan képződmény veszítette el. Nézőpont kérdése persze, hogy a nagy győzelem nagy vereséget jelent-e, vagy fordítva.

Ennél nagyobb a jelentősége annak a tanulságnak, hogy a társadalmat ért súlyos károk az említett „stressz-közösségbe” mozgósították az embereket: az önzés, a vele párosult, hetvenkedő korrupció, a szolidaritás hiánya, a közpénzek sorsa, a tömeges társadalmi problémák iránti közöny, az állam alkalmatlansága a válságok kezelésére stb. Mindez ugyanabba az irányba mutat: a közösségre vonatkozó igény, a róla való gondolkodás felé. A politikum újraelkotása elképzelhetetlen a közösségi keretek végiggondolása nélkül, röviden: a politikum lehetetlen közösségiség nélkül.

A közelmúltig, sőt napjainkig nálunk is hatást gyakorló marxista gondolkodás a társadalmat és a közösséget szembeállítja.¹⁰ Számtalan körülmény azonban cáfolja ezt, nem utolsósorban azért, mert éppen a demokrácia körülményei között tapasztalható az, hogy a szembeállítás tarthatatlan. A család vagy a vallás, továbbá más sorsközösségek végső soron szellemi kapcsolatokat, azokon alapuló mintákat jelentenek, amelyek valamilyen organizmusba szervezik tagjaikat. A társadalom nem ellentétben van ezekkel, hanem olyan külső világot alkot körülöttük, amelyben egyének akaratai kereszteződnek alkalmanként (így üzleti kapcsolatban, más szervezetben), vagy külső akarat hatása alatt.

Még ezt a külső burkot is áthatja azonban valami, amit időfeletti egységnek, sőt hagyománynak, kultúrának lehet nevezni, hiszen hagyományaiban, kultúrájában képes a társadalom egybefogni a saját múltját és a mégoly tarka képzeit a jövőről. Nagyon sokan a társadalom közösségi vonásait nemzetként és kiterjedt sokaságra vonatkozó értelemben

sorsközösségként élik meg vagy értelmezik. A nemzet mint a politikum része és formálója, közbeszéd is a sorsközösség helyzetéről, amelyet e közösség tagjai létező egészként fognak fel. Közösség és társadalom két forma, amelyek éppen emiatt nem zárják ki egymást, laza egységbe illeszkednek, miközben ellentmondásban is vannak. A politikum lényegéhez tartozik napjaink Magyarországon, hogy a *nemzet*, sorsközösségi mivoltában, nem gyűrheti maga alá az egész társadalmat, másrészt viszont az imént külső burokként jellemzett társadalom sem válhat egyeduralmukodóvá, azaz nem létezhet saját közösségei nélkül.

A fordulat következtében a magyar társadalom végre természetes, kétrétegű egységbe rendeződhet, amelyben egyszerre vannak jelen az élő, lelki és ösztönös emberi kapcsolatokból építkező kisebb és nagyobb közösségek, továbbá jelen vannak az ésszerű-tárgyias kapcsolatok szövetei is, amelyek együtt a közösségiség és a külső társadalmi kapcsolatok közegét adják. *Nemzet*, demokrácia és társadalom összefüggésének így lehet a *politikum* egyszerre a színtere és az alakítója is.

Politikák, politikum

2010 tavaszán a politikai folyamatok legkülönösebb fejleménye „a többség szerveződésének minősége volt” – írja Kulin Ferenc. Mostanáig nem volt világos, hol van a magyar politikai tér centruma – folytatja –, mert a jobbszél és a balszél is betüremkedett a középmezőbe, és valamelyik véglet árnyéka vetődött rá. A társadalmi válság elmélyülése, az államcsőd fenyegetése és a morális összeomlás kellett a balliberális érdekszövetségek felbomlásához, miközben másik végletként megjelent egy olyan politikai erő, amely a „piaci elvű közösségi rendből kitalizált, mélyszegénységben élő százezrek jogos biztonságigényének képviselőjében” lépett fel, és már pusztán létével is fenyegeti a demokrácia alkotmányos kere-

teit.¹¹ Az új magyar Országgyűlésről ki lehet jelenteni, hogy benne, diskurzusaik tartalmát tekintve, a kis súllyal bíró ellenzék egyik szélsőségét, egy nemzet nélküli „demokráciát” követelő párt jelenti, a másikat pedig az, amely demokrácia nélküli nemzetet szeretne megvalósítani.¹² Demokrácia és nemzet együttesét velük szemben a kétharmados többség jeleníti meg benne.¹³ E többség kivételes nagyságáról szólva nem lehet elsiklani a mellett a körülmény mellett, hogy a választási kampány az ellenzék részéről elsősorban éppen ennek a kétharmadnak a megakadályozására irányult. A végeredmény valóban csattanós lezárását jelenti a polgárháborús időszaknak. A 174 egyéni választói körzet megnyerése a lehetséges 176-ból a legékesszólóbb demonstrációnak tekinthető ebben a tekintetben. Kimondható, hogy az emberek szavaztak a győztesről is, és miután felhívták a figyelmüket ennek a körülménynek a jelentőségére, külön szavaztak arról is, hogy a győztes parlamenti helyeinek száma valóban múlja felül a kétharmados arányt.

Mindezt mérlegelve, a „nemzeti együttműködés”, a „nemzeti összefogás”, a „nemzeti egyetértés”, újabban a „nemzeti centrum” különleges célkitűzésként jelenik meg. Fokozott izgalmakat váltott ki Orbán Viktor több ízben kifejtett meggyőződése, hogy ami történt, az forradalom, sőt több, mint az.

A szokványos politikai érvelések fordulataihoz képest nyilvánvaló, hogy a győztes erő vezetőjének szándékai ezúttal, akarva-akaratlanul, mondhatni transzcendens módon mutatnak a politikum újraalkotása felé. A kezdeményezések rendkívüli helyzetet eredményeznek, mert a politika eszközeivel valósulhat meg valami, ami a továbbiakban a politikákat egybefogva és azok felett is létezik. Az új alkotmány lesz az az intézményes alap, amelyet a széles körű felhatalmazás birtokában, a jelenlegi ciklusban kell megalkotni. Az új alkotmány mutatja majd meg a körvonalait a nemzet és a plurális demokrácia működési kereteinek. A politikumban

mint étellel teli közegben zajlanak mindazok a politikai viták, ellentétek, melyek a kétrétegű társadalom életére vonatkoznak. Így kerülhet végre a helyére mindaz, ami egyebek között a közjóra, a közerényre, e kifejezések sokrétű felfogására vonatkozik.

„A Nemzeti Együttműködés Programja” éppen a fentiek miatt tekintendő különleges politikai állásfoglalásnak.¹⁴ Az okfejtést meghatározó felfogás középpontjában a közösség áll, amely a társadalomban felerősödő együttműködés révén születhet újjá. Az összetartozásra, a jogok és kötelezettségek egyensúlyának helyreállítására, a magyar nemzeti közakaratra épül, alapja a munka, az otthon, a család, az egészség és a rend.¹⁵ Az új alkotmány igényét is megalapozó többség létrejötté politikai üzenet, amelynek alapján természetes módon vetődött fel, hogy 2010 áprilisában forradalom történt. A hagyományos hegeli–marxi értelmezés szerinti forradalom persze nem következett be Magyarországon, mert nem illik rá a jól ismert formula, hogy egy fejlettebbnek mondott társadalmi alakulat győzött volna a fejletlenebb felett. Legkevesbé sem tekinthető valamilyen posztmarxista forradalomkísérletnek. De nem is egy ilyen értelmezésből levezethető hatalomátvételi vállalkozásról van szó. Kisiklott, félbemaradt folyamat logikájának a helyreállítása történik most, új kormányzás kezdődik, amelynek a meglévő demokratikus intézményeken kell alapulnia, miközben a hatalomváltás nyomán a politikai cselekvések összessége a korábbiakhoz képest fordulatot jelent.

Ennek a különleges politikai helyzetnek a sajátosságai közé tartozik, hogy túlmutat önmagán. A politika arra készül, hogy újraalkossa a demokráciát és a nemzetet. A helyzet fonákja, hogy a vezető politikai erőnek egyszerre kell képviselnie a jobboldali, a baloldali és a liberális értékeket, minthogy a két utóbbi képviselői csődöt mondtak és eltűntek a semmiben.

Csakhogy a demokrácia politikumában, mint hangsúlyoztuk, a hatalom helye jelképesen üres. Az ürességet, láttuk összetettségként más rendszerekhez, például királyságokhoz, diktatúrákhoz viszonyítva kell érteni, ahol a hatalom helyét elfoglalta a felkent uralkodó vagy a legitim-illegitim diktátor. Ma Magyarországon a nemzeti együttműködés, az új alkotmány igénye a demokrácia politikumába illeszkednek.

Mint már kifejtettük, a plurális demokrácia lényege, hogy a hatalom kisajátíthatatlan, mert nem tartozik senkihez. A demokratikus hatalom kérdése az, hogyan lép elének a népszuverenitás, amelytől a hatalom ered. A nép minden bizonnal szuverén, azonban láttuk, nincsen olyan egyén, csoport vagy osztály, amely megjeleníthetné, alakot adhatna neki, aktuálissá tehetné. A nép, a nemzet, az állam, jellemző sokféleségük miatt az öntudat olyan különleges csomópontjai közé tartoznak, amelyek a politikum közegében támasztékot, viszonyítási, igazodási pontot jelentenek az ember számára, amikor elhelyezi magát a társadalmi térben, sőt éppen a politikum teszi lehetővé, hogy a köztük lévő összefüggéseket is meg tudja jeleníteni. A demokrácia politikumában azonban a hatalom nem tud alakot öltetni. Azért nem, mert a demokratikus hatalom gyakorlóit időszakonként újraválasztják, vagyis nem lehet megmondani, hogy ki győz a ciklus végén. A demokrácia politikusainak emléket lehet állítani, nem válhatnak azonban a politikai hatalom jelképeivé, amíg aktív résztvevői a politikai küzdelmeknek.

Ezért állítható, hogy a győztes politikai erő rendkívüli-reálreállítását szándékozik megvalósítani. A feladat az egész társadalomra kiterjedő politikum újraalkotását is magában foglalja, amely nem szükségszerűen esik egybe a nemzettel. Befejezésül rá kell még mutatni, hogy emiatt a fordulat lényege új megvilágításba kerül. Különleges helyzet állt elő. Most válik végképp értelmetlenné mindaz, amit közösség és

társadalom szembeállítását fejezte ki a múltban. Példaként elég felidézni, hogyan „társadalmisította” a kommunista rendszer a magyar falu élő közösségeit e szemlélet politikai alkalmazásaként. A közösségiség ugyanis nem megosztja, hanem áthatja a társadalmat. Ez teszi lehetővé, hogy nem válik kirekesztetté, árulóvá, akinek vitája, gondja van a nemzet lényegéről vallott uralkodó felfogással, netán az erről folyó, mégoly heves vita is idegen a számára, hiszen lazább kötelek még mindig a magyar politikumhoz kapcsolják.

A közösségiséggel jellemezhető politikum legfőbb feltevése a következő: szemben a közelmúltig tartott polgárháborús helyzettel, ennek most olyan egyetértésekre kell épülnie, amelyek általános érvényűek. Áthatnak mindent, az erkölctől a gazdaságig, a politikától a vallásos meggyőződésig, és az emberek meghatározó része elfogadja őket, végső soron természeti törvényekként tekintenek rájuk. Ilyen egyetértések közé tartozik az emberi személyiség és méltóság tisztelete. A 2006 őszén történtek következményei jól mutatják, milyen jelentőséget tulajdonítanak ma ennek az emberek, a választók. Hasonló lehet az az elv is, hogy a demokrácia körülményei között a vesztes ne legyen legyőzött, ami az ellenfél elfogadásának elvét jelenti.

Mindezek természetesen nem vadonatúj állítások. Emlekezzünk, hogyan fogalmazott Bibó István 1948-ban: „...a politikában hazudni nem lehet. ...nem lehet hazugságra politikai konstrukciókat, politikai programot felépíteni.”¹⁶ De a mi saját helyzetünkől épülő politikum történetiségére vonatkozik az is, amit Bibó a magyar közösségépítés múltjának nagy tanulságáról és ellentmondásáról fejteget ugyanabban az írásában. A magyar nemzet a közösség életének a sodrával azért nem tudott asszimilálni annak idején, mert ilyesmire akkor tett kísérletet, amikor nálunk a közösségi formák éppen szétesőben voltak. Meggyőződésem, hogy egy újfajta közösségiség küszöbölheti ki azt, amit Bibó egykor érzelminek és irracionálisnak tekintett. Szavainak érvé-

nyessége, ereje mit sem veszített, amikor így fogalmazott a lehetséges, kirajzolt alkatú közösségekről: „... világos és határozott szokásaik és tételeik vannak arról, hogyan kell szavakat kiejteni, köszönni, udvarolni, elnökölni, elégtételt venni, gyűlést tartani és versenyezni...”.¹⁷

Az ilyen és hasonló elvek, igények érvényesülése a politikumban azt is jelenti, hogy az eltérő meggyőződésekből, a heves vitákból adódó politikai versengések a politikum egységében zajlanak. A felelősség és az önállóság igénye szinte nem is értelmezhető más keretben, amennyiben ezek azt jelentik, hogy az ember tudja, mit tesz, képes felmérni tettei következményeit és kockázatát, a várható konfliktusokat. A felelősség a törvény betartását jelenti. Márpedig a lehető legtágabban értelmezett politikumban is jelen kell hogy legyen valamilyen egyetértés arról, hogy a felelősség és az önállóság szolidaritást jelent a többiekkel. A többiekkel, akiket, például idegen környezetben, nem illik támadni az otthoni, mégoly heves viták ellenére sem.¹⁸

A fordulat ígérete végső soron az, hogy a szétforgácsolt tömegtársadalmat vizionáló, az emberek felett uralkodó törvényszerűségek, struktúrák, rendszerek, funkciók mindenhatóságát képviselő emberfelfogás csődje vált világgossá, egyben elítélhetővé is. Ma a közéletben megalománnak és szemérmetlennek lenni még természetes cselekedetnek számít, amely ugyanazt jelenti, mint eredetinek lenni. Ám amikor a közélet utálkozva fordul el ettől az önmutogatástól, születőben van egy új gondolkodásmód, amely az épülőfélben lévő politikumból bontakozik ki.

GRANASZTÓI GYÖRGY

Jegyzetek

¹ Az itt következő gondolatmenetet eredetileg a 2010. május 30-i kötcsi konferencián tartott előadásomban fejtettem ki. A megírás idején nem vehettem még figyelembe az önkormányzati választások eredményeit. (G. Gy.)

² Schmitt, Carl: *Der Begriff des Politischen*. 1. kiad. München, 1927. Van valami lehangoló abban a körülményben, hogy a magyar jobboldal felől jövő fasiszta veszély ellen szervezkedő, azzal riogató csoportosulások hebehurgya felszínességgel annak a nagy filozófusnak a Feind-Freund koncepcióját követik, akit hazájában a nációkkal való kollaborálással vádoltak 1945 után.

³ A polgárháborús helyzetről is szól eltérő felfogások tükrében a *Mi fenyegeti a köztársaságot* (Bp., Eötvös Károly Intézet, 2009.) c. kötet.

⁴ A két Magyarország nem két politikumot jelentett, hanem késhegyig menő és feloldhatatlan vitát arról, gyökeres fordulat, szakítás történt-e 1990-ben a Kádár-korszakkal avagy békés átmenet annak minden politikai és közéleti következményével együtt.

⁵ Kondratieff, Nikolai D.: *Die langen Wellen der Konjunktur*. Archiv für Sozialpolitik und Sozialpolitik. 1926. 56. k 3. sz. 573–609. l., Ezt a művet a világháború után fedezték fel a közgazdászok és a történészek. További két híres példa: Rostow, Walt: *The Stages of Economic Growth*. 1960. Cambridge, Cambridge Univ. Press., Meuvret, Jean: *Les crises de subsistances et la démographie historique de la France et de l' Ancien Régime. Population*. 1946. 4. sz. 643–656. l.

⁶ Bővebben Granasztói György: *Elméletek és történetek*. Korall. 2009. 10. k. 35. sz. 190–205. l.

⁷ A politikum értelmezésében eddig a pontig Claude Lefort értelmezését követtem: Vö. Lefort, Claude: *L'Invention démocratique. Les limites de la domination totalitaire*. Paris, Fayard, 1981. (1. kiad.), valamint Lefort, Claude: *Essais sur le politique. 19–20e siècles*. Paris, Seuil, 1986.

⁸ Az egyik legjellemzőbb eset az a támadás volt, amelyet Hans Magnus Enzensberger budapesti naplója tartalmazott Csoóri Sándor és a népi irányzat ellen. Szamizdatban még a nyolcvanas években megjelent és nagy port vert fel (*Magyar zavarosságok és más esszék*. Ford. Gadó György és Scardanelli. Szerk. Haraszti Miklós. Bp., AB Független kiadó, 1986. Vö. még *Ó Európa*. Bp., Európa K., 1992).

⁹ Vö. Granasztói György: *Demokrácia és nemzet. Magyarország ma és holnap*. Bp., Magyar Szemle Könyvek, 2007. 81–134. l. és Granasztói György: *Görbülő tükrök. Magyar Szemle*, 2009. augusztus. 18. k. 7–8. sz. 45–75. l. A polgárháborús helyzet kibontakozásának kezdő mozzanatát egyébként magam az ún. taxisblokádhhoz kötöm.

¹⁰ E felfogás első, nagy hatású klasszikusa Tönnies, Ferdinand: *Közöség és társadalom*. Bp., FOK-TA Bt. 2004. (Az eredeti megjelenés éve 1887.)

¹¹ Kulin Ferenc: *Győzelem. Magyar Szemle*, 19. k. 5–6. sz. 2010. június. 3–7. l.

¹² Az LMP szavazótáborának körvonalai elég jól kirajzolódnak. Ha az elsüllyedt ultraliberálisokkal ellentétben támogatói visszatérnek a klaszszikus montesquieu-i elvhez („a szabadság azok közé a javak közé tartozik, amelyek más javakat éltetnek”), akkor esély van a magyar szabadelvűség hagyományának feleledésére, a közösségi mozzanat helyreállítására a liberális gondolkodásban.

¹³ Demokrácia és nemzet összefüggését részletesen elemzem idézett tanulmányomban (8. sz. jegyzet).

¹⁴ A teljes, 85 oldal terjedelmű dokumentum első része, A *Nemzeti Együtműködés Nyilatkozata* összegzi az alapelveket, amelyeket az együtműködés rendszerét és a Nemzeti ügyeket taglaló részek követnek. (<http://www.parlament.hu/irom39/00047/00047.pdf>)

¹⁵ „A magyar választók azt üzenték mindnyájunknak, hogy igaza a nemzeti egységnek van, a győztes feladata pedig az, hogy a nemzeti egységet és annak igazságát védje, képviselje - és legyőzzön minden olyan jelenséget, erőt és törekvést, amely a nemzeti egységgel szembe fordul, azt veszélyezteti. Ez az üzenet határozza meg azt a programot, amelyet miniszterelnökként következetesen és megalkuvás nélkül meg akarok valósítani.”

¹⁶ Bibó István: *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem. Válogatott tanulmányok*. 2. k. Budapest, Magvető K., 1986. 590. l.

¹⁷ Uo. 616. l.

¹⁸ Benjamin Franklin ezt annak idején úgy fogalmazta meg, hogy mégoly ádáz vitát folytasson is az amerikai polgár otthon a politikai kérdésekben, külföldön mindenkinek védenie kell a hazáját. Ma nálunk ez másként van, amit jól jelez például a közelgő magyar uniós elnökség ellen hazulról indított kampány (Ld. *Index.hu*. 2010. szeptember 12. [http://index.hu/belfold/2010/09/11/goncz_kinga_brusszelben_mar_felmerult_alkalmas-e_magyarorszag_az_eu-elnoksegre/](http://index.hu/belfold/2010/09/11/goncz_kinga_brusszelben_mar_felmerult_alkalmas_e_magyarorszag_az_eu-elnoksegre/))